

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2015

Redaktion:

Anders Söderberg

Lisen Tamm

Rune Edberg

Magnus Källström

Johan Runer

Utgiven av Sigtuna museum

Utanför muren men ändå i staden. En tolkning av Stockholms utveckling de första hundra åren baserad på en arkeologisk undersökning i kvarteret Mercurius

Michél Carlsson & Kenneth Svensson

I den här artikeln har vi valt att fokusera på de äldsta lämningarna som kom fram vid utgrävningarna i kvarteret Mercurius i Gamla Stan i Stockholm 2012. Lämningarna härrör från en epok som representeras av stor politisk oro i riket där släkt stod mot släkt med anspråk på kungamakten. I dessa släktfejder deltog också olika stormannagrupperingar i syfte att tillskansa sig inflytande och att utöka sina godsinnhav.

År 1234 hade kung Erik Eriksson återkommit till Sverige efter att ha varit i landsflykt i Danmark dit han fördrivits i samband med ett stormannauppror som leddes av en släkting till kungaätten. Trots kungens återkomst blev emellertid hans svåger, Birger jarl, rikets reella ledare. När kung Erik Eriksson dog 1250 var han barnlös och istället fick Birger jarls son Valdemar ära kungatronen. Det var dock först efter Birgers död 1266 som Valdemar verkligen blev rikets ledare. Men det skulle bara dröja nio år innan han förlorade sin nyvunna makt i en kamp med sin bror, Magnus Birgersson (Ladulås) år 1275 (Lindkvist & Ågren 1985:98ff).

Vid mitten av 1200-talet och inte minst sedan Magnus Ladulås tagit makten börjar många städer i Mälardalen ta form på allvar. Då omnämns Strängnäs, Enköping, Västerås, Arboga, Örebro och även Nyköping för första gången i skriftliga källor och där grundas då kloster och kyrkor (Andersson 1990:50ff, Lindkvist & Sjöberg 2010:112f). Några av städerna har en äldre historia men nu tycks de få en nystart, vilket inte minst gäller Enköping. Det är tydligt att kungamakten vill förstärka sin kontroll över den inkomstbringande handeln med de tyska handelsmännen.

Högst väsentligt är att Stockholm tillkommer som stad under den här perioden. 1252 nämns staden för första gången i källmaterialet i samband med att Birger jarl befann sig här under sommaren och utfärdade två dokument (SDHK nr 664 och 665). Det är också vid denna tid som han sluter ett handelskontrakt med Lübeck (Dahlbäck 1987:24). Kanske tillkom detta kontrakt i en strävan att kontrollera den politiskt men inte minst ekonomiskt viktiga Mälärhandeln. Några år tidigare, 1247 och 1251, hade Birger jarl i samband med militära fältslag vid Sparsåtra i Uppland och Herrevadsbro i Västmanland besegrat olika antagonistiska stormannagrupper i direkt maktkamp om Mälardalen (Lindkvist & Ågren 1985:99).

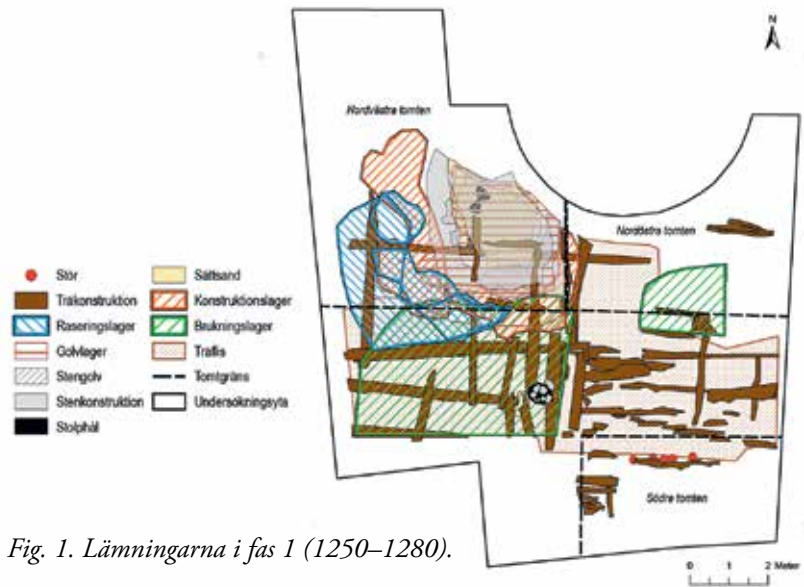

Fig. 1. Lämningsarna i fas I (1250–1280).

Kommunikationsmässigt var det en mycket strategisk plats som hade valts ut när staden anlades. Här kan det ha funnits ett försvarsverk i form av ett befästningstorn – en kastal, och helt säkert fanns spärranordningar i vattnet som hindrade fri in- och utfart i Mälaren (Bartholin & Ödman 1987, Ödman 1987:150ff). Hit kunde nu Mälardalens exportprodukter och inte minst järnet från Bergslagen föras till en enda omlastningsplats med lokala mälarbåtar för att sedan skeppas vidare på större tyska fartyg. Detta gynnade både kungamakten och de tyska köpmännen.

I det arkeologiska materialet märks det tydligt i perioden 1250–1280 hur stadens bebyggelse snabbt växer till och att man gör stora utfyllnader längs stadsholmens stränder för att vinna ny tomtmark. Staden måste ha vuxit snabbt, redan 1289 nämns i ett brev daterat den 17 april att Stockholm är ”den stad som på få år blivit folkrikare än de flesta andra städer i vårt land” (SDHK nr 1448).

Stockholm växte inte bara fysiskt utan också i politisk betydelse. Redan 1269 hölls det första herremötet i Stockholm då Kung Valdemar mötte rikets stormän (Dahlbäck 1987:24) och 1270 grundades Gråmunkeklostret (Franciskanklostret) på Riddarholmen av Magnus Ladulås (Hasselmo 1981:13).

Kvarteret Mercurius och det äldsta Stockholm

Den arkeologiska undersökningen genomfördes 2012 på en innergård i kvarteret Mercurius, som ligger i den nordvästra delen av Gamla Stan. Området ligger i den del av staden som under medeltiden kallades det ”Västra kvarteret”. Tack vare ett rikligt skriftligt källmaterial från och med 1400-talet vet vi att det Västra kvarteret var stadens verkliga hantverkarområde och att det hyste innerstadens fattigaste befolkning, åtminstone i den meningen att de betalade minst i skatt. Här bodde slaktare, köttmånglare, bagare, skinnare och ett stort antal verksamma smeder och metallhantverkare (Dahlbäck 1987:51 och 92). Topografiskt befinner vi oss i en markerad slänt från stadsåsens höjdplatå ner mot Mälärstranden i nordväst. I den branta backen löper idag Storkyrkobrinken norr om undersökningsområdet, Västerlånggatan ligger i öster, Stora Gråmunkegränd i söder och Stora Nygatan i väster.

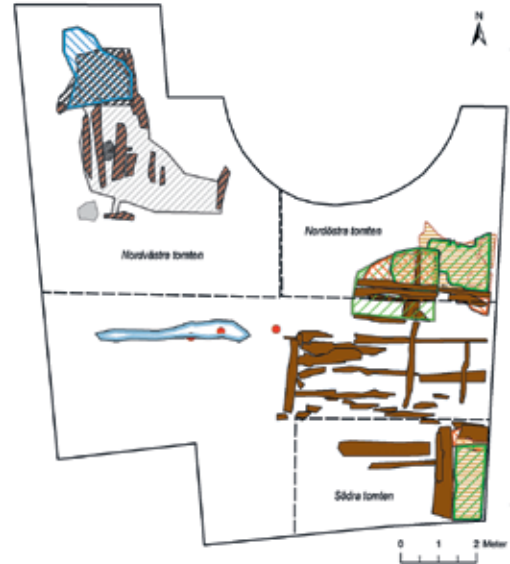
Såväl skriftliga källor som arkeologiskt material tyder på att Stockholm som stad tillkom i mitten av 1200-talet (Söderlund 2004). Vid tiden för stadens etablering var Gamla Stans yta betydligt mindre än idag och bebyggelsen var i huvudsak belägen på den cirka 400 x 600 meter stora höjdplatån som idag begränsas av Väster- och Österlånggatan. Staden var då omgiven av en stadsmur. Muren omtalas första gången 1288 men det finns arkeologiska observationer som tyder på att urschaktningarna för stadsmuren kan ha gjorts redan innan stadens tillkomst (Söderlund 2004:63ff). Bebyggelsen som vi påträffade i kvarteret Mercurius låg då vid Mälarens strand cirka 100 meter utanför stadsmuren som hade samma sträckning som dagens Prästgatan.

Runt om Stadsholmen fanns flera hamnar eller tilläggsplatser för de sjöburna transporterna till och från staden. Stränderna var på många ställen höga och branta men stranden vid den nordvästra delen av Stadsholmen var långgrund och lätt att lägga till vid. Här skall Mälarbönderna av tradition ha haft sin hamn. Båtarna skall ha anjort i Munkbron, som var den bro som gick över sundet mellan staden och Franciskanerklostret, men de skall även ha dragits upp på den långgrundna stranden intill bron. Till Munkbron kom Mälarbönderna med bland annat kött, grönsaker, ved och timmer för byggnation (Hasselmo 1981:180, Johansson & Århem 2002:97). Området var med andra ord viktigt för transporter av livsmedel och varor med båt via Mälaren. Varorna fördes in i staden genom en av stadsmurens fyra portar, S:t Nicolai port, som låg i Storkyrkobrinken. S:t Nicolai port var även den port som alla som kom landvägen norrifrån via Norrbro måste passera igenom för att komma in i staden fram till dess att Norreport byggdes vid mitten av 1300-talet (Söderlund 2004:84f).

De äldsta kulturlagren i kvarteret Mercurius var delvis vattenavsatta kulturpåverkade lager i en strandmiljö som periodvis hade översvämmats och i strandsvallet påträffades bland annat stora mängder skal från hjärt- och blåmusslor. Dessa lager låg i anslutning till en strandlinje som skar genom undersökningsområdet i en svagt svängd nord-sydlig linje på en nivå av cirka +2,80 meter över havet. Den makrofossila analysen av dessa tidiga lager bekräftade att det rörde sig om ett strandnära läge med en näringsrik och fuktig miljö. Utöver svinmålla och olika starrarter hade det vuxit björkar, smörblommor och gräs vid stranden. Växtligheten hade gynnats av att hushållsavfall hade slängts vid stranden men även av förekomsten av gödsel som kan ha kommit från djur som betat utmed stranden.

Utifrån de olika kurvor som upprättats för strandförskjutningen i Stockholm hamnar vår strandlinje i ett tidsintervall mellan tidigt 1200-tal och mitten på 1300-talet (jfr Granlund 1928:207ff, Hansson 1956, Åse 1980, Hasselmo 1981:176ff, Ödman 1982:26ff, Miller & Robertsson 1982:311ff). Fynd- och ¹⁴C-dateringar talar för en datering till 1200-talets första hälft. Under senare hälften av 1200-talet påbörjas massiva utfyllningar vid stranden samtidigt som ramverk av timmer och strandskoningar av sten anläggs för att hålla kvar massorna. Ovanpå en del av ramverket uppförs även en stenkista. De första utfyllnaderna i vattnet gjordes först med stensblandat grus uppblandat med lera. Därefter har man fört på sand och silt blandat med bark, huggspån och annat organiskt material där inslagen av bark och huggspån är en indikation på att byggnation pågått i närområdet. Hans Hansson (1956) kunde dokumentera samma händelseförlopp med stora utfyllningar i strandområ-

Fig. 2. Lämningarna i fas 2 (1280–1330).

det under sent 1200-tal i samband med de undersökningar han gjorde i det närliggande kvarteret Cephalus (nuvarande Kanslihusannexet) på 1940-talet. Utfyllningar av den här omfattningen kan inte vara följden av privata initiativ utan måste ha skett efter påbud av de styrande i staden.

Den första bebyggelsen i kvarteret

Efter att strandområdet fyllts ut uppförs den första bebyggelsen i kvarteret Mercurius. Byggnaderna utgjordes av en eller möjligen två mindre sjöbodar av mycket enkel konstruktion nere vid stranden. Vid undersökningen påträffades även rester av en byggnad ovanpå stenkistan som skilde sig från strandbodarna då den hade en stensyll och ett stenlagt golv. Dateringen av denna är emellertid osäker och den kan ha tillkommit under nästa byggnadsfas som daterats till cirka 1280–1330. Mellan byggnaderna löpte den äldsta vattugränden från *Longgatuna westan mur* (Västerlånggatan) till Mälarens strand. Gränden var snarast en 2,5 meter bred stig på vilken lösa plankor hade lagts ut för att de boende så torrskodda som möjligt skulle kunna ta sig ner till stranden. De konstruktioner som anläggs efter det inledande arbetet med uppförandet av strandskoningar och ramverk stämmer även de väl in med de iakttagelser som Hans Hansson gjorde i kvarteret Cephalus på 1940-talet. Hansson (1956:65f) beskriver där hur smala och delvis plankbelagda stigar ledde ner från Västerlånggatan till en strandbebyggelse bestående av enkla strandbodar med båtplatser och korta små bryggor: *”Antagligen ger dessa framgrävda rester en tämligen allmängiltig bild av strandbebyggelsen under stadens äldsta tid: en rad med bodar mellan vilka stigar från långgatorna ledde ner till båtplatserna vid stranden.”*

Strandlinjen från första hälften av 1200-talet kom efter utfyllningen av stranden att utgöra en tomtgräns i nord-sydlig riktning. Det innebar att vi vid undersökningen kunde identifiera tre tomter. En tomt i nordväst som tillkommit med hjälp av utfyllningar och två tomter i öster, en på var sida om gränden. Denna tomtindelning kom att vara stabil och oförändrad i nästan 400 år, fram till gaturegleringarna på 1650-talet. I de äldsta faserna har tomterna avgränsats från gränden med flätverksstaket. Rester av staket dokumenterades på båda sidor om gränden men var mycket fragmentariska på grund av de generellt dåliga bevaringsförhållandena för trä.

Fördelningen av fynd och ben visar tydligt att utfyllnadslagren från 1250–1280 till stor del utgörs av sopor från stadsområdet längre upp i staden, vilka använts vid

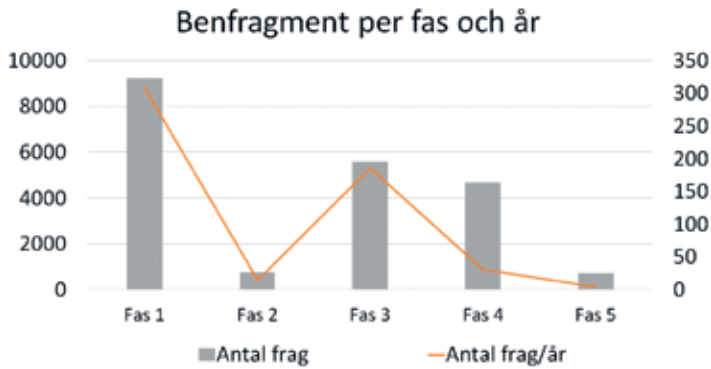

Fig. 3. Mängd ben deponerade i fyllnadslagren under fas 1, 1250–1280. Mängden avtar i fas 2 för att åter öka i fas 3 när den mer manifesta bebyggelsen med murade stenhus och stenlagda gator etableras. Mängden i fas 1 visar de snabba utfyllnaderna som sker när Stockholm snabbt växer till vid 1200-talets slut.

utfyllnaden av stranden, då lagren innehöll mängder med matavfall och keramikskärvor. Även om fynden och benen inte är primärt avsatta där de påträffades är de en viktig informationskälla till konsumtionsmönster och hantverksaktiviteter i staden under dess etableringsskede. Tydligast är spåren efter metallhantverkarna, och då främst i form av stora mängder slagg från smidesverksamhet. Men fynd av bronsklipp, deglar, gjutformor och en matris visar att även bronsgjutare och andra metallarbetare varit verksamma här. Det har sedan lång tid tillbaka noterats att de äldsta lagren i Gamla Stan innehåller stora mängder smidesavfall i form av både koppar- och järnslag. Vid de arkeologiska undersökningar på Mynttorget och i Storkyrkobrinken under 1990-talet tillvaratogs inte mindre än 1 900 kilo slagg, varav järnslaggen utgjorde mellan 90–98 % av materialet. Det konstaterades även att smidesverksamheten varit intensiv redan vid stadens etablering vid 1200-talets mitt för att kulminera i mitten av 1300-talet (Söderlund 2011:125, 2012:143). Den omfattande metallhanteringen under 1200- och 1300-talet är inte unik för Stockholm utan samma tendens kan ses i många medeltida städer. Överflyttningen av denna hantering från landsbygd till stad bör ses i en större kontext som inbegriper riksbildningsprocessen under 1200-talet där kungamakten strävade efter kontroll över järnet som var en viktig resurs (Andersson 2015:287ff).

En annan yrkeskategori som tidigt var etablerade i denna del av staden var ben- och hornhantverkarna som i ett första skede ägnat sig åt kammakeri för att under 1300-talet kombinera detta med tillverkning av beslagsplattor till armborstar. Under senare hälften av 1300-talet har även en produktion av benknappar etablerats i området kring kvarteret Mercurius och Storkyrkobrinken.

Den keramik som påträffades i utfyllnadslagren från perioden 1250–1280 bestod huvudsakligen av importerade dryckeskrus av stengods eller proto-stengods från tysk produktion i Siegburg och Niedersachsen. Här framkom även skärvor från kannor av typen äldre rödgods medan maten tillretts i trebensgrytor av yngre svartgods.

Vad åt man i 1200-talets Stockholm?

En fråga som ställts alltsedan de arkeologiska undersökningarna på Helgeandsholmen i slutet av 1970-talet är hur de medeltida stockholmarnas kosthåll såg ut. I den publikation som redovisade undersökningsresultaten gjordes också en mycket fin redovisning av det osteologiska material som framkom (Vretemark 1982:276ff). Ett problem var att undersökningen rörde en speciell miljö, stadens Helgeandshus, och därför kanske inte speglade konsumtionen hos stadens inneånare i gemen.

Fig. 4. Spår av den metallhantering som har pågått i närområdet under 1200-talet: smidesslagg, en degel och en matris.

Foto: Maria Irving/Arkeologikonsult.

Med hjälp av det osteologiska materialet från kvarteret Mercurius kan vi nu få en inblick i hur stadens innevånare livnärde sig i slutet av 1200-talet. I den här artikeln tolkar vi endast de animaliska benfynd som gjordes under perioden 1250–1280 och som vi sagt ovan så kommer samtliga fynd ifrån lager som förts till platsen. Men det intressanta med dem är att de är stratigrafiskt slutna och väldaterade, vilket gör att de faktiskt representerar rester av den första generationen stockholmares kosthåll.

Vad gäller det animaliska kosthållet blir det nu tydligt att man under den här perioden främst livnärde sig på nötkött, följt av får/get och svin. Resultatet av den artfördelning som vi kan se här visar sig överensstämma väl med vad som tidigare noterats i andra samtida material från städer i Mälardalen som till exempel Strängnäs, Örebro och Västerås (Vretemark 1997:74).

Även fågel och fisk ingick självklart i kosthålllet. I fågelmaterialet dominerar tamhönsen stort och tillsammans med gässen har de utgjort den huvudsakliga stommen vad gäller det fågelkött som hamnade på bordet. Här finns dock också ett inte ringa inslag av viltfångad fågel i form av änder. Merparten av dem tycks kunna vara fångade i anslutning till Mälarens stränder och vattendrag även om en del såsom ejder, sjöorre och tobisgrissla uppenbarligen också förts in till staden utifrån skärgården. Viltfångade skogshöns verkar ha varit en sällsynthet i dieten och vi kan i vårt material endast återfinna ett exempel i form av en tjäder.

Sammantaget uppvisar benfynden i kvarteret Mercurius påfallande likheter med andra någorlunda samtida material, vilket stärker bilden av att de är representativa och möjliga att använda för fortsatta tolkningar. De liknar även de samtida fynden från Helgeandsholmen, som berör en epok som ligger före Helgeandshusets tillkomst omkring år 1301 och alltså tycks representera konsumtionen i Stockholm som helhet.

Den bild man får är att stadens innevånare under det sena 1200-talet, kanske föga förvånande, huvudsakligen fått sin försörjning i form av kött, fågel och fisk, västerifrån från Mälardalen. Kontrollen över detta område var alltså inte bara viktig när det gällde att ha makt över järntillgångarna i Bergslagen utan också för att kunna understödja försörjningen till den nya staden Stockholm. Från 1400-talet vet vi utifrån skriftliga källor att nötkreatur fördes in till staden av bönderna i Mälardalen som där sålde dem

Fig. 5. Exempel på 1200-talskeramik från undersökningen.

Foto: Maria Irving/AK.

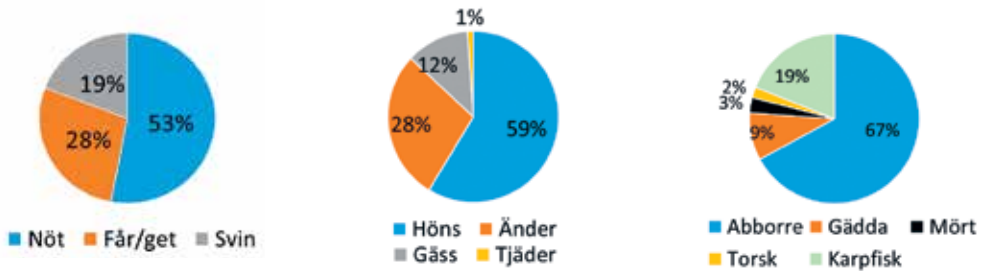

Fig 6. T.v. fördelningen av ben från de köttproducerande djuren från sent 1200-tal i kvarteret, i mitten fördelningen av fågelbensfynd och t.h. fördelningen av fiskben. Fisken domineras av abborre och karpfisk, men även gädda förekommer frekvent. Fisk som klart kan sägas vara fångad i Östersjön eller Atlanten, som torsk, förekommer i mycket liten omfattning, endast 2 %. Jaktbart vilt har knappt förekommit på matbordet alls, det enda undantaget utgörs av hare som är representerad med några fragment.

till köttmånglarna för slakt och vidare försäljning till innevånarna. Kanske fungerade det på likande sätt tre generationer tidigare. I viss mån höll sig stockholmarna med egen boskap, dokument från det sena 1200-talet visar att stadsborna hade tillgång till betesmarker bland annat på Södermalm (Åsön), men dessa djur kan inte på långa vägar ha räckt till för att försörja den snabbt växande befolkningen. Stockholms innevånare var liksom alla andra städer tvungna att få huvuddelen av sin försörjning utifrån.

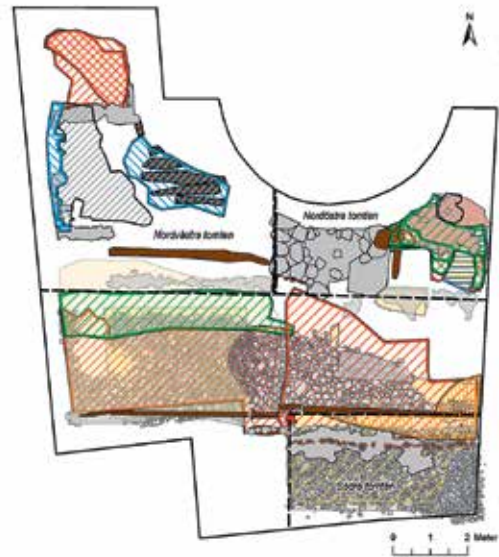
Bebyggelseutvecklingen på den västra stranden

Under det sena 1200-talet och början av 1300-talet har utfyllningarna längs stränderna fortsatt med oförminskad takt. Inom undersökningsområdet har sjöbodarna ersatts av tre byggnader samtidigt som vattugränden ligger kvar och fortfarande är träbelagd med lösvirke. Av de fragmentariska rester som fanns kvar av byggnaderna kan vi anta att de varit knuttimrade. På den nordöstra och södra tomten har de haft två rum med olika typer av golv, lera och grus i nordöst och lera och trä i söder. Någon eldstad påträffades inte i husen. Det finns emellertid indikationer på att det funnits en sådan i byggnaden på nordöstra tomten då det grusade golvet var sotigt och innehöll en hel del kol. Dessutom påträffades fiskfjäll i golvlagret, vilket tyder på att det rensats fisk där. Att byggnaderna haft rum med olika golvbeläggningar visar på en funktionsuppdelning, hur denna uppdelning varit beskaffad vet vi dock inte. Vi vet inte heller om de använts som förvaringsutrymmen, verkstäder eller bostadshus, men en kombination av lagringsutrymme och plats där någon form av hantverk kunnat utövas förefaller troligt. ¹⁴C-prov togs på trä från samtliga tre byggnader i denna fas. Dateringarna på proverna är mycket samstämmiga och ligger inom intervallen 1175–1280, 1205–1285 och 1210–1290 angivet med 2 sigma vilket ger en sannolikhet av 95,4 %. En brand som utbryter under tidigt 1300-tal ödelägger så småningom de båda byggnaderna norr om gränden medan byggnaden på södra sidan klarar sig helt och hållet. Att branden inte spred sig till den södra sidan syns även på träbroläggningen som endast var brandskadad i den norra delen.

Området låg vid den här tiden fortfarande utanför stadsmuren men en annalotis från 1317 anger att Stockholm då även var omgivet av en trämur. Enligt Hans Hansson så var träturen – eller sjöturen som han kallar den – rest som en följd av

Fig. 7. Lämningarna i fas 3 (1330–1450).

 Kullersten, tomtmärkning	 Träkonstruktion
 Upprest sten, tomtmärkning	 Konstruktionslager
 Raseringslager	 Tegelgolv
 Brandlager	 Nedgrävning
 Brandlager, vägg	 Stenkonstruktion
 Utfyllnadslager, dropprum?	 Saltvands-utfyllnadslager
 Ujämningsslager	 Tomtgräns
 Brukningslager	 Undersökningsytte

oroligheterna i riket som stridigheterna mellan Kung Birger Magnusson och hans bröder herdigarna Erik och Valdemar orsakade. En del av de träkonstruktioner som Hansson påträffade vid undersökningarna i kvarteret Cephalus på 1940-talet tolkade han som rester av denna sjömur. Muren skall ha löpt längs med strandkanten och om detta är riktigt bör den ha legat inom eller åtminstone tangerat den västligaste delen av vårt undersökningsområde. Hansson konstaterar även att muren varit temporär och rivits före 1330 (Hansson 1956:73ff). Men i den preliminära rapport som Hansson skrev 1945 tolkar han inte konstruktionen som rester utav en trämur utan skriver att "15–17 meter utanför den gamla stranden ha de tre bryggorna varit förenade genom en tvärgående brobänk" (Hansson 1945:3, SR 38). Det är denna brobänk som han senare omtolkar som träturen 1317. Enligt Hanssons beskrivning från undersökningstillfället hade både bryggor och brobänk brunnit samtidigt varför hans ursprungliga tolkning – en brobänk – förefaller troligare än en trämur yngre än bryggorna.

Från och med 1330-talet och några decennier framåt kan vi se att det sker stora förändringar av bebyggelsens karaktär som blir mer stadslik än tidigare. Bland annat så läggs den träbrolagda vattugränden om och ersätts med en beläggning av kullersten. Gränden var drygt 4 meter bred och hade en rännsten längs den norra kanten. Att gator och gränder börjar stensättas i Stockholm vid mitten av 1300-talet har iakttagits vid flera arkeologiska undersökningar medan en central plats som Stortorget var stensatt redan under 1200-talet (Söderlund 2004:122ff).

Vid samma tid uppförs ett större hus på den nordvästra tomten. Huset hade minst två rum och vilade på murade syllar där både natursten och tegel ingått. I det norra rummet påträffades resterna av ett spisfundament. I fundamentet ingick krossat tegel och förmodligen har även spisen varit tegelmurad. På den nordöstra tomten, där det uppfördes ett enklare trähus med en förvaringsgrop, sker inledningsvis inga stora förändringar. I senare hälften av 1300-talet har huset rivits och ersatts av en byggnad där hela den västra delen upptagits av en kraftig spis- eller ugnskonstruktion av tegel. Öster om spisen fanns ett rum som från början haft ett trampat jordgolv men vid ett senare tillfälle ersatts av ett golv av tegel. Detta har sannolikt varit ett kokhus som ofta utgjordes av fristående byggnader inne på tomterna. På den del av södra tomten som var belägen inom vårt undersökningsområde fanns det ingen bebyggelse under 1330-talet. Istället för byggnader hade ytan stensatts med en vällagd

kullerstensbeläggning. Detta har skett samtidigt som den tidigare träbroläggningen i vattugränden ersatts av kullersten. Gränsen mellan den stenbelagda tomtytan och gränden var prydligt markerad med tre rader större sten i grändens längdriktning. Tomtens nordvästra hörn var dessutom markerat genom en på högkant ställd sten på gränsen mellan tomtmark och gaturum.

Den förändring av bebyggelsen som sker vid mitten av 1300-talet, där enklare trähus ersätts av större och kraftigare hus med inslag av tegelkonstruktioner, stämmer väl in med resultaten från undersökningarna i Storkyrkobrinken 1994–95. Där byggs de första husen med eldstäder av tegel under perioden 1320–1350. Under samma period anläggs även en byggnad med en stor tegelugn (Söderlund 2012:27ff). Så under stadens första 100 år har undersökningsområdet i kvarteret Mercurius övergått från att vara ett strandområde bebyggt endast med enkla små sjöbodar till att vara ett område bebyggt med bostadshus, stekhus och ekonomibyggnader längs en kullerstensbelagd gata. Men fortfarande låg bebyggelsen utanför stadsmuren. Den successiva utfyllningen av stränderna fick emellertid till följd att Stockholms bebyggelse vid mitten av 1300-talet expanderat så mycket att stadsmuren till stor del spelat ut sin roll eftersom en omfattande bebyggelse då etablerats utanför muren. Genom byggandet av en ny stadsmur skulle även de som ditintills varit bosatta utanför muren komma att omfattas av det skydd en mur gav mot fientliga angrepp i orostider. Den del av den nya stadsmuren som anlades i väster brukar kallas Mälarmuren eller ”strandmuren västantill” som den ofta omtalas i det skriftliga materialet. Mälarmuren omnämns första gången i skriftliga källor omkring 1420, men de säger inget om när den började byggas. I samband med arkeologiska undersökningar har det gjorts dendrokronologiska analyser av stockar som utgjort de pålade grunderna under två av försvarstornen i Mälarmuren – Gråmunketornet och Lejontornet som visar att byggandet av den nya stadsmuren bör ha påbörjats senast under 1360-talet (Söderlund 2002:48ff). Uppförandet av den nya muren måste ha inneburit en stor förändring för de boende i området vid kvarteret Mercurius. Den öppna vyn mot Mälaren och Gråmunkeholmen (Riddarholmen) ersattes av en flera meter hög mur och tomterna i den västligaste delen av undersökningsområdet kom att ligga så nära den nya stadsmuren som 15 meter. Med andra ord kom det att dröja närmare 150 år innan de som bodde i området vid dagens kvarteret Mercurius kom att inlemmas i staden innanför murarna.

Trots att den yta vi kunde undersöka i kvarteret Mercurius var tämligen liten, endast 100 m², visar resultaten att den typen av utgrävningar har mycket stor potential och att massor av kunskap finns att utvinna. I vårt fall har vi nu kunnat belägga och ytterligare styrka de tidigare tolkningarna om när staden tillkommer och framför allt hur snabbt den utvecklas och växer till.

Referenser

- Andersson, H. 1990. *Sjuttiosex medeltidsstäder – aspekter på stadsarkeologi och medeltida urbaniseringsprocess i Sverige och Finland*. Medeltidsstaden 73. RAÄ & SHM. Göteborg.
- Andersson, H. 2015. What did the blacksmiths do in Swedish towns? Some new results. *Everyday Products in the Middle Ages. Crafts, Consumption and the Individual in Northern Europe c. AD 800–1600*. Hansen, G. Ashby, S.P. & Baug, I (red). Oxford.

- Bartholin, T. & Ödman, A. 1987. *Ettusenfyrahundranitton pinnar och pålar från Stockholms Ström. Dendrokronologisk bearbetning av Helgeandsholmens trämaterial*. Stockholm.
- Dahlbäck, G. (red). 1982. *Helgeandsholmen. 1000 år i Stockholms ström*. Stockholm.
- Dahlbäck, G. 1987. *I medeltidens Stockholm*. Borås.
- Granlund, E. 1928. Landhöjningen I Stockholmstrakten efter människans invandring. *Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar* 50. Stockholm
- Hansson, H. 1945. Preliminär rapport rörande de arkeologiska undersökningarna i anledning av schaktningarna för kanslihusannexet i Staden mellan broarna. Stadsmuseets arkiv, SR 38.
- Hansson, H. 1956. *Stockholms stadsmurar*. Stockholm.
- Hasselmo, M. 1981. *Stockholm*. Medeltidsstaden 17. Stockholm
- Johansson, M. & Århem, B. 2002. Staden på vattnet. *Upptaget. Arkeologi i Stockholm inför 2000-talet*. Uppsala.
- Lindkvist, T. & Sjöberg, M. 2010. *Det svenska samhället 800–1720. Klerkernas och adelns tid*. Lund.
- Lindkvist, T. & Ågren, K. 1985. *Sveriges medeltid*. Stockholm
- Miller, U. och Robertsson, A-M. 1982. The Helgeandsholmen excavation : an outline of biostratigraphical studies to document shore displacement and vegetational changes. *PACT 7/1982*. Strasbourg.
- SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev.
- SR = Stadsarkeologiskt register. Se Hasselmo 1981.
- Söderlund, K. 2002. Stockholms borg och murar. *Upptaget. Arkeologi i Stockholm inför 2000-talet*. Hallerdt, B. (red). Stockholm.
- Söderlund, K. 2004. Historisk tid – staden. *Vetenskapligt program för den arkeologiska verksamheten vid Stockholms stadsmuseum*. Stockholm.
- Söderlund, K. 2011. *Kring Mynttorget. Gamla Stan, Stockholms stad, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1993–1994*. Stockholm.
- Söderlund, K. 2012. *Storkyrkobrinken. Gamla Stan, Stockholm stad, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1994-1995*. Stockholm.
- Vretemark, M. 1982. Vad stod på matsedeln? *Helgeandsholmen. 1000 år i Stockholms ström*. Dahlbäck, G. (red). Stockholm.
- Vretemark, M. 1997. *Från ben till boskap. Kosthåll och djurhållning med utgångspunkt i medeltida benmaterial från Skara*. Del 1. Nossebro.
- Åse, L. E. 1980. *Strandförskjutningen, Helgeandsholmen och Norrström*. Forskningsrapport – Naturgeografiska institutionen, Stockholms universitet – STOU-NG, 41. Stockholm.
- Ödman, A. 1982. Stockholmstraktens och Helgeandsholmens naturmiljö. *Helgeandsholmen. 1000 år i Stockholms ström*. Dahlbäck, G. (red). Stockholm.
- Ödman, A. 1987. *Stockholms tre borgar. Från vikingatida spärrfäste till medeltida kastellborg*. Stockholm.

Summary

This article concerns the findings from the excavations of 2012 in the “Mercurius” town block in the Old Town (Gamla stan) of Stockholm. According to 15th century records, this part of town was mainly inhabited by metalworkers, meat mongers and comb makers, along with the town’s poorest inhabitants. The findings reveal a dating span of 1250–1450. Building styles developed from simple cabins erected on stone caissons and shore landfill, to more complex log houses. The craft activities dealt mainly with metal and antler working. Osteological remains reveal the dietary patterns of the inhabitants who lived primarily on local meat from domestic cattle, pigs and hens, as well as locally caught fish and wild seabirds. This diet echoes that previously recorded from contemporary towns along the basin of Lake Mälaren.